

ASMENŲ, NETURINČIŲ PAGRINDINIO IŠSILAVINIMO, INTEGRACIJOS Į LIETUVOS DARBO RINKĄ PROBLEMOS

Doc. dr. Boguslavas Gruževskis

Darbo ir socialinių tyrimų institutas
Rinktinės g. 48, LT-09318 Vilnius
Telefonas 275 2434
Elektroninis paštas boguslavas.gruzevskis@dsti.lt

Dr. Laima Okunevičiūtė-Neverauskienė

Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Darbo ir socialinių tyrimų institutas
Saulėtekio al. 11, LT-10223 Vilnius
Telefonas 275 2235
Elektroninis paštas laima.okuneviciute@dsti.lt

Vida Česnuitytė

Mykolo Romerio universitetas, Socialinės politikos fakultetas, Socialinės politikos katedra
Ateities 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas 271 4715
Elektroninis paštas v.cesnuityte@mruni.lt

*Pateikta 2007 m. rugsėjo 10 d.
Parengta spausdinti 2007 m. lapkričio 19 d.*

Santrauka

Straipsnyje pristatomas tyrimas, skirtas išsiaiškinti asmenų, neturinčių pagrindinio išsilavinimo, integracijos į Lietuvos darbo rinką galimybes. Remiantis oficialiosios statistikos bei empirinio tyrimo duomenimis nustatyta, kad daugeliui nagrinėjamos grupės asmenų būdinga silpna motyvacija integruotis į darbo rinką, bendrieji gebėjimai neatitinka šiuolaikinių darbo rinkos reikalavimų, tačiau išsilavinimo svarba nėra suvokta. Europos Sąjungos (toliau ES) šalių narių patirtis rodo, kad integracijai į darbo rinką didinti taikytinos priemonės yra suaugusiųjų mokymasis visą gyvenimą, mokymo programų nuolatinis tobulinimas, piniginės priemonės darbdaviams arba nekvalifikuotiems asmenims, specializuotos paslaugos ir kitos. Dėl konkrečių priemonių paprastai susitaria darbo rinkos socialiniai partneriai.

Pagrindinės sąvokos: neturintys pagrindinio išsilavinimo asmenys, integracija į darbo rinką.

Įžanga

Žinių ekonomikos ir informacinės visuomenės plėtra skatina darbo rinkos dalyvius naujai įvertinti išsilavinimo bei mokymų svarbą. Dar aštuntojo dešimtmečio pradžioje ekonomistas Danielis Bellas (1973) numatė poindustrinį amžių, kuriame žinios taps ekonominio augimo ir produktyvumo pagrindu, o didžiausią darbo jėgos dalį sudarys specialistai ir profesionalai. Šiandien pasaulinė praktika rodo, kad rinka renkasi įmones, kurios gali pasiūlyti intelektualų produktą. Taigi tiek įmonės, tiek individai priversti kaupti žinių kapitalą.

Lietuvos darbo rinkoje šiuo metu dėsningai susiklostė paradoksali padėtis: šalyje jaučiamas darbo jėgos stygius, ir kartu egzistuoja dideli nepanaudojamos darbo jėgos išteklių, tarp jų – asmenys, neturintys pagrindinio išsilavinimo. Šie asmenys neretai savarankiškai negeba patekti į darbo rinką, o patekę – įsivirtinti ir joje išlikti, todėl socialinėje politikoje įvardijami sunkiai integruojamais į darbo rinką.

Sunkiai integruojamų socialinių grupių užimtumas, kaip rodo Statistikos departamento bei darbo biržos duomenys, Lietuvoje yra aktuali socialinė problema. Mokslinėje literatūroje asmenų, neturinčių pagrindinio išsilavinimo, užimtumui ir bedarbystei skiriama taip pat nepakankamai dėmesio. Lietuvoje šias temas nagrinėjo Čėsnaite, Gruževskis (1998), Jovaiša, Orenienė (2003), Gečienė, Čiupailaitė (2005; 2006) ir kiti autoriai.

2006 m. Darbo ir socialinių tyrimų institutas (toliau DSTI) atliko reprezentatyvų kiekybinį sociologinį tyrimą (Sunkiai integruojamų asmenų padėties darbo rinkoje analizė ir priemonės jų užimtumui didinti, 2006), kurio **tikslas** buvo ištirti sunkiausiai integruojamų asmenų, tarp jų – neturinčių pagrindinio išsilavinimo, padėtį Lietuvos darbo rinkoje ir parengti siūlymus jų užimtumui didinti. **Tyrimo objektas** – asmenų, neturinčių pagrindinio išsilavinimo, integracijos į darbo rinką galimybės. Taikyti socialinių tyrimų metodai: dokumentų apie užsienio šalių patirtį įdarbinant asmenis, neturinčius pagrindinio išsilavinimo, lyginamoji analizė, statistikos duomenų analizė bei teritorinėse darbo biržose registruotų bedarbių sociologinė apklausa.

Straipsnyje pristatomi tyrimo rezultatai. Dėstomosios dalies pirmame skyriuje pateikiami statistikos duomenys, iliustruojantys darbingo amžiaus asmenų, neturinčių pagrindinio išsilavinimo, padėtį Lietuvos darbo rinkoje. Antrame skyriuje pateikiami asmenų, neturinčių pagrindinio išsilavinimo, užimtumo problemų sprendimo pavyzdžiai, taikomi ES šalyse narėse. Trečiame skyriuje pateikiami empirinio sociologinio tyrimo duomenys. Baigiant pateikiamos apibendrinančios išvados.

Tikimasi, kad tyrimo rezultatai prisidės prie asmenų, neturinčių pagrindinio išsilavinimo, integracijos į Lietuvos darbo rinką tobulinimo.

1. Pagrindinio išsilavinimo neturinčiųjų padėtis darbo rinkoje

Statistikos departamento duomenimis (Lietuvos statistikos metraštis, 2007; Darbo jėga, užimtumas ir nedarbas, 2007), paskutiniaisiais metais Lietuvoje buvo per 400 tūkst. darbingo amžiaus asmenų, neturinčių pagrindinio išsilavinimo. Iš jų darbo rinkoje dalyvavo tik apie penktadalis (visų šalies gyventojų vidutinis užimtumo lygis siekia du trečdalius). Lietuvos įstojimas į Europos Sąjungą paveikė asmenų, turinčių pagrindinį ir žemesnį išsilavinimą, ekonominį aktyvumą. Šioje socialinėje grupėje bedarbystės lygis sumažėjo nuo 31 proc. 2001 metais iki 10 proc. 2006 metais. Panašu, kad tuštėjanti darbo rinka asmenims, įgijusiems žemą išsilavinimą, suteikė daugiau galimybių integruotis į darbo rinką. Nepaisant teigiamų poslinkių, analizuojamos socialinės grupės nedarbo lygis išlieka beveik dvigubai didesnis už asmenų, turinčių aukštąjį ir aukštesnįjį išsilavinimą, nedarbo lygį.

Statistikos duomenimis, pagrindinio išsilavinimo neturinčiųjų grupėje moterų yra dvigubai daugiau nei vyrų, o darbo rinkoje dalyvauja trečdalis šios socialinės grupės vyrų (29 proc.) ir tik dešimtadalis moterų (12 proc.) (Darbo jėga, užimtumas ir nedarbas, 2007). Darbo rinkos požiūriu grupė diferencijuota ir pagal amžių. Apie penktadalis 15–24 metų jaunimo išlieka už darbo rinkos ribų, nors darbo ieško ir yra pasirengę dirbti. Be to, neturinčio pagrindinio išsilavinimo jaunimo nedarbo lygis dvigubai viršija atitinkamo išsilavinimo priešpensinio amžiaus asmenų nedarbo lygį (atitinkamai 23 proc. ir 11 proc.). Sprendžiant iš nedarbo rodiklių priešpensinio amžiaus asmenų, neturinčių pagrindinio išsilavinimo, pagrindiniai konkurentai darbo rinkoje yra asmenys, turintys specialųjį vidurinį arba vidurinį išsilavinimą (Darbo jėga, užimtumas ir nedarbas, 2007).

Iš statistikos rodiklių galima daryti išvadą, kad pagrindinio išsilavinimo neturinčios darbo jėgos padėtį darbo rinkoje lemia įvairūs veiksniai, skirtingai veikiantys moterų ir vyrų, skirtingų amžiaus grupių užimtumą bei nedarbą. Šie veiksniai lemia pagrindinio išsilavinimo neturinčių vyrų nedarbą, o moterų – ne tiek nedarbą, kiek apskritai ekonominį aktyvumą. Tuo tarpu jaunimo ir vyresnio amžiaus asmenų, neturinčių pagrindinio išsilavinimo, užimtumo ir nedarbo rodikliai, jeigu tik būtų deramai įvertinti, galėtų tapti argumentu mokyti visą gyvenimą.

2. ES šalių patirtis sprendžiant asmenų, neturinčių pagrindinio išsilavinimo, užimtumo problemas

ES šalių narių praktikoje nekvalifikuotiems darbuotojams, kurių daugumą sudaro pagrindinio išsilavinimo neturintys asmenys, integruoti į darbo rinką ir išlaikyti joje taikomos įvairios priemonės (Social Protection in the Member States of European Union, the European Economic Area and in Switzerland, 2005). Kai kurias iš jų toliau ir apžvelgsime.

Mokymai kaip integracijos į darbo rinką priemonė. Daugelyje ES šalių narių teikiamas prioritetas priemonėms, skatinančioms nekvalifikuotų darbuotojų dalyvavimą suaugusiųjų bei profesiniuose mokymuose. Kai kuriose šalyse šios priemonės taikomos tik atskiruose ūkinės veiklos sektoriuose ar

ba ūkio veiklose. Kitos šalys apskritai tobulina suaugusiųjų švietimo sistemą, gerina sąlygas joje dalyvauti nekvalifikuotiems darbuotojams.

Prancūzijoje, pavyzdžiui, pasirašytas nacionalinis susitarimas tarp sektorių dėl tęstinių profesinių mokymų, sukurta nauja „profesinio tobulinimo laikotarpio“ schema, kurios prioritetinis tikslas – darbo rinkoje pirmiausia išlaikyti darbuotoją, kurio žema kvalifikacija ir reikalavimų neatitinkantys gebėjimai (Vincent, 2003). Taikomi principai: individualizuoti mokymo būdai, ryšys tarp profesinio mokymo ir darbo, su darbu susijusių žinių bei gebėjimų įgijimas. Susitarimuose dėl visuotinio užimtumo solidarumo ir konsoliduoto užimtumo schemų numatytos tikslinės subsidijos nekvalifikuotų darbuotojų užimtumo programoms nekomerciniame sektoriuje, kuriame nekvalifikuotos darbo jėgos dalis visada buvo didesnė nei kituose sektoriuose (Damesin, 1998). Siekiant išlaikyti nekvalifikuotus darbuotojus namudiniame sektoriuje jiems keliami atlyginimai, tačiau kartu pereinama prie šio sektoriaus darbuotojų profesinio tobulinimo ir teikiamų paslaugų kokybės tobulinimo (Dufour, 2004).

Belgijoje stengiamasi sudaryti sąlygas mokymuose dalyvauti visai darbo jėgai suteikiant teisę gauti 5 laisvas dienas dalyvauti mokymuose ir neprarasti darbo užmokesčio (Delbar, 2001). Taip pat kuriama sistema, padedanti nekvalifikuotiems darbuotojams įgyti darbo rinkoje būtinas kompetencijas. Socialiniai partneriai pasiekė, kad remiantis kolektyviniais susitarimais specializuoti mokymai būtų organizuoti nekvalifikuotiems darbuotojams atskirose ūkio veiklose (plieno, chemijos pramonės, vidaus vandenų navigacijos, spaudos, grafikos meno, laikraščių leidybos).

Graikijoje įmonės ir darbininkai moka įmokas į užimtumo ir profesinių mokymų fondą. Jo lėšos naudojamos profesiniams mokymams finansuoti ir tobulinti, moksliniams metodams diegti, t. y. siekiama per profesinių mokymų tobulinimą gerinti nekvalifikuotų darbuotojų užimtumą, o kartu – gyvenimo sąlygas (Kretsos, 2004).

Austrijoje ieškantiems darbo mažai kvalifikuotiems asmenims parama teikiama pagal integruojančio profesinio mokymo schemą. Neturintiems formalaus išsilavinimo asmenims, kurie sunkiai dalyvauja standartiniuose profesiniuose mokymuose, taikoma individualizuota programa, padedanti integruotis į darbo rinką (Strohmer, 2005).

Piniginės priemonės, taikomos darbdaviams. Kai kuriose ES šalyse narėse nekvalifikuotų darbuotojų integracijos į darbo rinką problemoms spręsti darbdaviams teikiamos finansinės lengvatos arba subsidijos:

- 1) Remiamas nekvalifikuotų darbuotojų įdarbinimas bei išlaikymas darbo rinkoje. Pavyzdžiui, Belgijoje darbdaviai pagal „pirmojo darbo sutartį“ įdarbinę jaunos nekvalifikuotus darbuotojus gali gauti socialinės apsaugos įmokų lengvatas, o jaunimui, dalyvaujančiam profesiniuose mokymuose, mokamos stipendijos (Rochet, 2005). „Pirmojo darbo sutartis“ tiek valstybinio, tiek privataus sektoriaus darbdavius įpareigoja priimti nustatytą skaičių jaunų darbuotojų. Vokietijoje kolektyviniais susitarimais įteisintas mokesčių mažinimas chemijos ir metalo apdirbimo pramonės įmonėms, kai ilgalaikiai bedarbiai, taip pat ir nekvalifikuoti, įdarbinami nuolatiniam darbui (Dribbusch, 2003). Slovėnijoje teikiamos socialinio draudimo įmokų subsidijos darbdaviams, kurie įdarbina nekvalifikuotus 55 metų amžiaus ir vyresnius darbuotojus (Mrcela, 2003).
- 2) Remiami nekvalifikuotų darbuotojų mokymai. Nyderlanduose įtvirtinta, kad darbdaviai, kurių darbuotojai dalyvauja profesiniuose mokymuose arba stažuotėse įgyti vidutinio lygmens išsilavinimą, gauna mokesčines nuolaidas (Kaar van het, 2004). Jeigu prieš įdarbinimą profesinių mokymų dalyvis buvo bedarbis, darbdavys gauna papildomų nuolaidų. Ispanijoje įmonėse, kuriose tam tikras procentas dirbančiųjų yra nekvalifikuoti, gauna visą socialinę paramą darbuotojų profesiniams mokymams (Reinón, 2001). Norėdamos gauti profesinio mokymo subsidijas įmonės savo ataskaitose trišaliams fondams pagal apibrėžtus kriterijus pateikia išsamius duomenis apie nekvalifikuotus darbuotojus: išsilavinimas, gebėjimas atlikti tam tikras užduotis ir kita.

Piniginės priemonės, taikomos nekvalifikuotiems darbuotojams, dažniausiai siejamos su minimaliu darbo užmokesčiu bei kitomis pragyvenimo lėšų garantijomis. Nyderlanduose, pavyzdžiui, specialios mokesčių nuolaidos taikomos menkai mokomiems darbuotojams, kurių darbo pajamos mažesnės nei 115% oficialaus minimalaus atlyginimo, taip garantuojant nekvalifikuotų darbuotojų užimtumą (Kaar van het, 2004). Belgijoje profesinės sąjungos siekia, kad būtų peržiūrėti nekvalifikuotų darbuotojų darbo užmokesčiai ir sumažintos „žirklės“, kadangi dalis nekvalifikuotų bedarbių nesusiranda darbo dėl to, kad socialinės išmokos viršija jiems siūlomus atlyginimus (Rochet, 2005). Šioje šalyje taip pat didinamos minimalios pensijos asmenims, kurie dirbo nekvalifikuotus darbus, gavo menkus atlyginimus ir todėl jų pensija nepakankama pragyventi. Graikijoje galioja Valstybinis generalinis kolektyvinis susitarimas, kuriuo nekvalifikuotiems darbuotojams garantuojamas minimalus darbo užmokestis (Kretsos, 2004). Ispanijoje profesijos ir darbo vietos suskirstytos į hierarchines grupes pagal kvalifika-

cijas ir teisiškai įtvirtinta, kad kiekvienos grupės darbuotojams negalima mokėti mažiau nei numatytas valstybinis minimalus atlyginimas (Albarracín, 2005).

Nekvalifikuotiems bedarbiams gali būti mokamos įvairios socialinės išmokos. Pavyzdžiui, Prancūzijoje taikoma individualizuota pagalba asmenims, gaunantiems mažas pajamas dėl darbininkų ir tarnautojų darbo apmokėjimo struktūrinių pokyčių (Fondeur, Vincent, 2005). Airijoje 35 metų ir vyresniam asmeniui, neturinčiam pagrindinio išsilavinimo ir įsidarbinusiam ne visą darbo laiką, papildomai gali būti mokama bedarbio pašalpa, paramos bedarbiui išmoka, karjeros paramos išmoka, paramos ūkininkui išmoka arba kitos socialinės išmokos (www.fas.ie/). Jeigu 25 metų arba vyresnis asmuo, neturintis pagrindinio išsilavinimo, į darbo rinką integruotas tik iš dalies, jam gali būti mokamos analogiškos socialinės išmokos, tačiau norint gauti karjeros paramos išmoką keliamas reikalavimas būti vienos iš pirmų pašalpų gavėju.

Kitos integracijos į darbo rinką priemonės. Be minėtų priemonių, asmenims, neturintiems pagrindinio išsilavinimo ir sudarantiems pagrindinę dalį nekvalifikuotos darbo jėgos, integruoti ir išlaikyti darbo rinkoje ES šalyse narėse taikomos ir nepiniginės priemonės. Pavyzdžiui, ankstyvam pasitraukimui iš mokyklos riboti asmenims iki 23 metų amžiaus taikoma privaloma registracija (Nyderlandai); kuriami „Gebėjimų centrai“ (Belgija); naudojamas mokinio pasas mokinio-stažuotojo statuso prestižui kelti (Austrija); nekvalifikuotiems darbuotojams suteikiami paslaugų į namus čekiai, socialinio draudimo įmokoms bei paslaugoms į namus apsimokėti (Austrija); vykdoma darbo vietų, susijusių su išliekamąja verte turinčiais tradiciniais amatais, steigimo programa siūlant profesinius mokymus ir kvalifikacijos kėlimo programas (Slovėnija); iškritusiems iš darbo rinkos, tarp jų ir asmenims, turintiems menką išsilavinimą, siūlomas dalinis arba viso darbo laiko darbas bendruomenėje (Airija).

Socialinių partnerių vaidmuo. Mažiau išsivysčiusiose šalyse (Malta, Slovėnija, kt.) pastebima, jog žmogiškųjų išteklių tobulinimo planai įtraukti tik į didžiųjų organizacijų kolektyvines sutartis, dažniausiai tų, kurios priklauso vyriausybei bei užsienio savininkams arba yra jų kontroliuojamos. Todėl daugelyje ES šalių narių nekvalifikuotų darbuotojų integracijos į darbo rinką problemos sprendžiamos socialinių partnerių susitarimais arba pagal kompetenciją suteikiant vaidmenį atitinkamam socialiniam partneriui – darbdaviams, profesinėms sąjungoms arba valstybei.

Slovėnijoje trišaliame susitarime darbdaviai ir profesinės sąjungos susitarė remti investicijas į žinių įgijimą ir naujas technologijas, sudaryti galimybes darbuotojams tęsti mokymąsi, taip pat susitarė dėl didesnio švietimo programų atvirumo (Mrcela, 2003). Darbdaviai yra įsipareigoję kurti naujas darbo vietas, modernizuoti darbo organizavimą. Be kitų priemonių (regioninių tarybų žmogiškųjų išteklių plėtrai kūrimas, suaugusiųjų švietimo sistemos tobulinimas, profesijų standartų bei profesinių žinių ir gebėjimų katalogų, sertifikavimo sistemos kūrimas), numatytas darbdavių kaip mokytojų vaidmuo.

Belgijoje profesinės sąjungos rūpinasi mokomųjų programų ir darbo rinkos bei pramonės paklausos atitiktimi, remia mokymų sistemos nekvalifikuotiems darbuotojams kūrimą (Rochet, 2005). Graikijoje profesinės sąjungos dalyvauja profesinių mokymų procese pačios steigdamos profesinių mokymų centrus (Kretsos, 2004). Slovėnijos profesinės sąjungos skatina darbuotojus tęsti mokymus, o kitus darbuotojus bei profesinių sąjungų narius tapti mokymų vadovais, egzaminavimo, sertifikavimo ir kitų komisijų nariais (Mrcela, 2003).

Minėtose ES šalyse narėse valstybei taip pat tenka tam tikras vaidmuo. Belgijos vyriausybė inicijavo darbo ir mokymo kontraktus, kuriais siekiama integruoti ieškantį darbo nekvalifikuotą jaunimą, kai šis derina darbą su dalyvavimu mokymuose (Rochet, 2005). Nyderlandų vyriausybė stengiasi sudaryti sąlygas įdarbinti ilgalaikius bedarbius, neturinčius pradinės kvalifikacijos, jiems mokant mažiau negu minimalus darbo užmokestis (Kaar van het, 2004). Įgijusį pradinės kvalifikacijos darbuotoją darbdavys privalo išlaikyti įdarbintą bent dvejus metus ir mokėti visą darbo užmokestį. Vyriausybė imasi tobulinti įgytų kompetencijų pripažinimo sistemą. Kol kas tik pageidaujama, kad vyriausybė būtų finansiškai atsakinga už kiekvieno piliečio išsilavinimo lygį. Slovėnijos vyriausybė skatina socialinių jonių ir kooperatyvų, kurie didina nekvalifikuotų asmenų užimtumą, kūrimą (Mrcela, 2003).

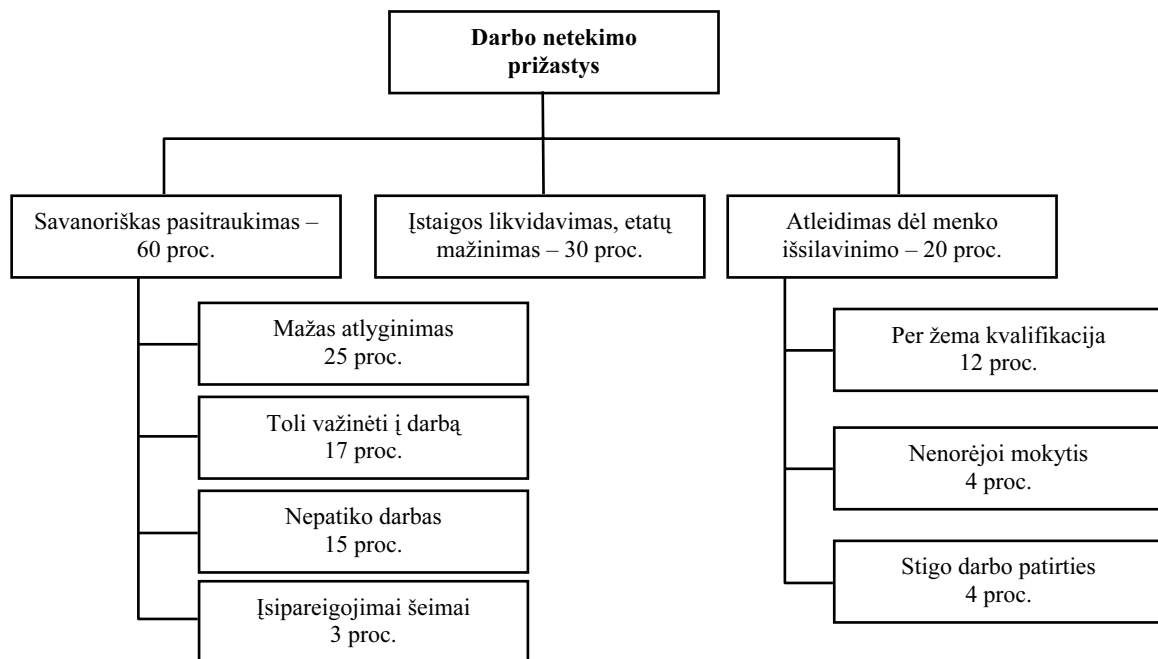
3. Pagrindinio išsilavinimo neturinčiųjų galimybės grįžti į darbo rinką

Sociologinės apklausos metodologija. Analizuojant asmenų, neturinčių pagrindinio išsilavinimo, integracijos į darbo rinką trukdžius ir galimybes remiamasi 2006 m. DSTI atliktu sociologiniu bedarbių tyrimu (Sunkiai integruojamų asmenų padėties darbo rinkoje analizė ir priemonės jų užimtumui didinti, 2006). Siekiant iširti sunkiausiai integruojamų asmenų, tarp jų ir neturinčių pagrindinio išsilavinimo, padėtį Lietuvos darbo rinkoje ir parengti siūlymus jų užimtumui didinti, 2006 m. nuo liepos 25 d. iki rugsėjo 30 d. buvo atlikta sociologinė apklausa. Apklausiai atlikti iš neturinčių pagrindinio išsilavinimo asmenų, užsiregistravusių darbo biržose, generalinės imties atlikta tikslinė atranka. Iš pradžių atrinktos 8 darbo biržos: 2 darbo biržos, kuriose tiriamos grupės bedarbių įdarbinama daugiausia (Vilka-

viškio ir Vilniaus), 3 – kuriose tiriamos bedarbių grupės įdarbinimo rezultatai vidutiniai (Radviliškio, Rokiškio ir Trakų), ir 3 – kuriose tiriamos bedarbių grupės įdarbinimo rezultatai prasčiausi (Lazdijų, Mažeikių ir Raseinių). Kiekvienoje darbo biržoje numatyta apklausti po 30 respondentų (iš viso 240 respondentų). Per apklausos laikotarpį į nurodytas darbo biržas besikreipiantys tikslinės grupės bedarbiai buvo kviečiami užpildyti tyrimo anketą. Anketoje pateikti tokie pagrindiniai klausimai: demografiniai-socialiniai duomenys apie respondentų padėtį, kurie gali būti svarbūs nedarbo ir įsidarbinimo problemoms analizuoti; nedarbo priežastys ir aplinkybės; darbo biržos paslaugos ir jų vertinimas; asmeninė motyvacija dirbti ir mokytis; kokio darbo norėtų ir kodėl; apibendrinimas – prielaidų, sąlygų įsidarbinti vertinimas.

Apklausti 245 bedarbiai, neturintys pagrindinio išsilavinimo. Trečdalis apklaustųjų buvo vyresni nei 45 metų amžiaus, 47 proc. gyveno kaime.

Sociologinės apklausos rezultatai. Prieš registraciją darbo biržoje net 66 proc. pagrindinio išsilavinimo neturinčių bedarbių dirbo, didžioji dalis (85 proc.) – pagal darbo sutartis. Vidutinis apklaustųjų bedarbystės stažas – apie 3,9 metų. Kas penktas bedarbiu išbuvo 5 ir daugiau metų. Apklaustieji asmenys darbo neteko dėl įvairių priežasčių, iš jų pagrindinė – pasitraukimas savo noru (žr. 1 schemą).

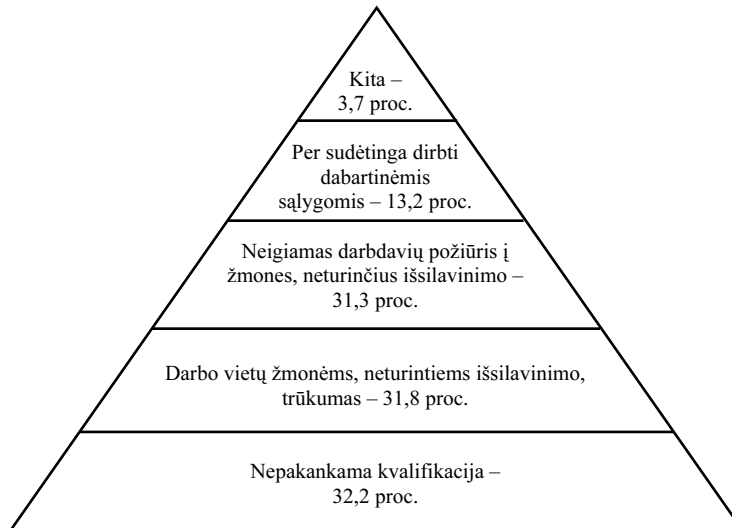
1 schema. Neturinčiųjų pagrindinio išsilavinimo nuomonė apie priežastis, dėl kurių jie neteko darbo

Vos keletas bedarbių, neturinčių pagrindinio išsilavinimo, savanoriškai jais tapo dėl objektyvios priežasties – reikėjo globoti kitus šeimos narius. Kiti priėmė drąsų sprendimą, kuriam ryždamiesi turėjo būti tikri dėl pragyvenimo šaltinių ir kitų aplinkybių. Arba aplinkybės buvo tokios nepalankios, kad neturėdami išsilavinimo šiuolaikinėje darbo rinkoje pasiryžo ieškoti geriau mokamo ar labiau patinkančio darbo, arba darbo vietos arčiau gyvenamosios vietos.

Dar penktadalis bedarbių, neturinčių pagrindinio išsilavinimo, darbą prarado dėl menko išsilavinimo, žemos kvalifikacijos ir nenoro mokytis, kad įgytų aukštesnį išsilavinimą bei kvalifikaciją. Nenoras mokytis, matyt, susijęs su ankstesne neigiama patirtimi – subjektyviais vertinimais, beveik 65 proc. bedarbių pagrindinio išsilavinimo neįgijo dėl to, kad nesisekė mokytis. Rečiau paminėtos kitos priežastys: apie trečdalis apklaustųjų kaip žemo išsilavinimo priežastį nurodė per mažą tėvų skatinimą mokytis, 15 proc. – prastą sveikatą; 6 proc. teigė, jog išsilavinimo negalėjo įgyti, nes buvo įkalinimo įstaigoje.

Absolūti dauguma neturinčiųjų pagrindinio išsilavinimo pripažįsta, kad išsilavinimo neturėjimas yra didesnė ar mažesnė kliūtis patekti į darbo rinką ir joje išlikti. Kokią išraišką turi toji kliūtis? Neturėdamas išsilavinimo darbo vietoje asmuo patiria sunkumų dėl nepakankamos kvalifikacijos, per sudėtingų darbo sąlygų (žr. 2 schemą). Tačiau ne mažiau svarbios ir neigiamos darbdavių nuostatos. Su-

prantama, darbdaviai, siekdami sėkmingai konkuruoti žinių ekonomikos ir informacinės visuomenės sąlygomis, priversti kurti modernias darbo vietas, o iš darbuotojų reikalauti aukštesnės kvalifikacijos, geresnio pasirengimo. Tuo tarpu daugiau kaip 90 proc. pagrindinio išsilavinimo neturinčių bedarbių neturėjo kompiuterio ir interneto, nemokėjo ir nenorėjo išmokti jais naudotis. Apie trečdalis šių bedarbių buvo linkę manyti, jog yra per mažai darbo vietų, skirtų nekvalifikuotai darbo jėgai. Iš to galima daryti išvadas, jog motyvacija taikytis prie darbo rinkos reikalavimų menka, o šiuolaikinėje darbo rinkoje vykstančių procesų suvokimas neadekvatus.

2 schema. Neturinčių pagrindinio išsilavinimo asmenų nuomonė apie priežastis, dėl kurių jiems sunku įsidarbinti ir/arba išsilaikyti darbo rinkoje

Paprašyti išsakyti nuomonę, kas ir kaip galėtų padėti sėkmingiau integruotis į darbo rinką, 70 proc. neturinčiųjų pagrindinio išsilavinimo savo nuomonės neišreiškė. Kitų nuomones galima suskirstyti į grupes, kurios atspindi asmenų, neturinčių pagrindinio išsilavinimo, santykį su darbo rinka ir darbo rinkos subjektais:

- 1) keistis galėtų patys bedarbiai, jeigu tik darbo biržos teiktų daugiau įvairesnių ir neturintiems pagrindinio išsilavinimo asmenims adaptuotų mokomųjų programų, jeigu mokymų grafikai būtų lankstesni, jeigu būtų sudarytos galimybės mokytis darbo vietoje; tai buvo dažniausias siūlymas;
- 2) turėtų keistis sąlygos darbo rinkoje: turėtų būti didinami atlyginimai, kuriamos darbo vietos nekvalifikuotiems darbuotojams, teikiamos garantijos žmonėms, neturintiems pagrindinio išsilavinimo, gauti nekvalifikuotą darbą ir kita;
- 3) esamomis sąlygomis turėtų būti atrastas kompromisas tarp darbdavių ir darbo jėgos, neturinčios pagrindinio išsilavinimo; bedarbiai linkę manyti, kad darbdaviai neįvertina galimybių juos panaudoti paprastesniuose darbuose, nereikalaujančiuose specialaus pasirengimo; trečdalis sutiktų dirbti net ir už mažesnę darbo užmokestį.

Taigi neturinčiųjų pagrindinio išsilavinimo integracijos į darbo rinką problemų sprendimas gali priklausyti nuo pačių bedarbių, kitų darbo rinkos dalyvių bei įvairių aplinkybių. Pagrindiniame įstatyme, reglamentuojančiame Valstybės paramą nedarbo atveju, – Lietuvos Respublikos nedarbo draudimo įstatyme neužsimenama apie konkrečias priemones arba garantijas asmenims, turintiems mažesnę nei pagrindinį išsilavinimą. Asmenų, neturinčių pagrindinio išsilavinimo, integracijos į darbo rinką priemonės ir socialinės garantijos taikomos remiantis bendraisiais šalies įstatymais. Lietuvos darbdavių organizacijos (www.ldkonfederacija.lt/) laikosi nuostatos, kad darbo jėgos kvalifikacijos klausimus turėtų spręsti pats darbdavys, o organizuodamos profesinius mokymus organizacijos orientuojasi į aukštesnės kvalifikacijos darbuotojus.

Taigi asmenų, neturinčių pagrindinio išsilavinimo, įdarbinimo problemos egzistuoja tiek dėl objektyvių, tiek dėl subjektyvių priežasčių. Lyginant šių asmenų padėtį Lietuvos darbo rinkoje su analogiškos socialinės grupės padėtimi kitose ES šalyse narėse, matyti, kad daugelyje šalių problemos ir elgsenos modeliai iš esmės nesiskiria (People outside the labour force, 2006). Tad ieškant efektyvesnių sprendimų tikslinga pasitelkti ES šalių narių patirtį.

Išvados

Remiantis tyrimo duomenimis galima daryti šias išvadas:

1. Lietuvos statistikos duomenys rodo, kad neturinčių pagrindinio išsilavinimo vyrų ir moterų, jaunimo ir vyresnio amžiaus gyventojų padėtis darbo rinkoje – užimtumas ir nedarbas gana skiriasi. Tad galima daryti prielaidą, kad šių socialinių grupių integracijos į darbo rinką tendencijas lemia skirtingai veiksniai. Pagrindinio išsilavinimo neturinčių vyrų padėtis Lietuvos darbo rinkoje prastesnė dėl nedarbo, o moterų – ne tiek dėl nedarbo, kiek dėl ekonominio aktyvumo apskritai. 15–24 metų jaunimo, neturinčio pagrindinio išsilavinimo, ieškančio darbo ir pasirengusio dirbti, nedarbo lygio rodiklis dvigubai viršija priešpensinio amžiaus asmenų nedarbo lygio rodiklį. Tuo tarpu priešpensinio amžiaus asmenų, neturinčių pagrindinio išsilavinimo, konkurentais darbo rinkoje tampa asmenys, turintys specialųjį vidurinį arba vidurinį išsilavinimą, o tai rodo mokymosi visą gyvenimą poreikį. Veikiant šiems ir kitiems veiksniams pagrindinio išsilavinimo neturintys asmenys sėkmingiau konkuruoja tik ištuštėjusios darbo rinkos sąlygomis.

2. Empirinio tyrimo rezultatai leidžia daryti išvadą, kad parenkant socialines priemones asmenų, neturinčių pagrindinio išsilavinimo, įsidarbinimo galimybėms didinti būtina įvertinti nedidelę šios grupės motyvaciją ir ribotus gebėjimus mokytis, skirti pakankamai dėmesio adaptuotų programų pasiūlai. Tikslinga profesinio mokymo sistemą papildyti praktinio mokymo centrais bei kurti specializuotas mokomąsias programas, kurių tikslinė paskirtis būtų sunkiai integruojamų asmenų kvalifikacijos didinimas. Darbo biržos klientams reikalingas kryptingas ir išsamus profesinis konsultavimas dėl galimų rinktis profesijų, nes tyrimo metu apie 70 proc. neturinčių profesijos asmenų negalėjo atsakyti į klausimą, kokią profesiją jie norėtų rinktis. Tyrimo duomenimis, Lietuvoje profesinio mokymo sistema nėra pakankamai išvystyta, ypač asmenims, kurie neturi pagrindinio išsilavinimo.

3. Parenkant asmenų, neturinčių pagrindinio išsilavinimo, integracijos į Lietuvos darbo rinką priemones tikslinga remtis ES šalių narių patirtimi – ten tiriamos grupės asmenų, sudarančių nekvalifikuotos darbo jėgos pagrindą, integracijai į darbo rinką taikomos įvairios priemonės. Daugelyje šalių narių šios priemonės apima: suaugusiųjų mokymus kartu su mokymų sistemos tobulinimu; pinigines priemones, taikomas darbdaviams (subsидijos, mokesčių mažinimas, įmokų lengvatos) arba nekvalifikuotiems asmenims (įmokų lengvatos, minimalaus darbo užmokesčio bei minimalių pragyvenimo lėšų garantijos); specializuotas paslaugas ir kita. Kai kurios priemonės taikomos tik atskiruose ūkinės veiklos sektoriuose (nekomerciniame, namudiniame, kt.) arba ūkio veiklose (plieno, chemijos pramonės, vidaus vandens navigacijos, spaudos, kt.). Paprastai dėl konkrečių priemonių susitaria darbo rinkos dalyviai, atstovaujami atitinkamų organizacijų.

4. Asmenų, neturinčių pagrindinio išsilavinimo, integracijos į darbo rinką priemonėms įgyvendinti reikalinga kompleksiška pagalba, įtraukiant užimtumo rėmimo politiką įgyvendinančias savivaldybių institucijas bei įstaigas, kadangi norint užtikrinti nagrinėjamos socialinės grupės integraciją į darbo rinką ir iš(si)laikymą joje vien darbo biržos pastangų nepakanka.

LITERATŪRA

1. Albarracín, D. *Thematic feature on unskilled workers*. CIREM: www.eiro.eurofound.ie/2005/02/word/es0502104tes.doc (žiūrėta 2007 09 04).
2. Bell, D. 1973. *The Coming of Post-Industrial Society*. New York: Basic Books.
3. Čėsnaitė, B.; Gruževskis, B. 1998. *Skirtingą išsimokslinimą ir specialybę turinčių asmenų nedarbas Lietuvoje. Darbo rinkos profesinis mokymas – efektyvaus darbo jėgos paklausos ir pasiūlos derinimo veiksnys*. Vilnius: Agora, 1998.
4. Damesin, R. *Government presents plan to prevent and combat social exclusion*. IRES: www.eiro.eurofound.ie/1998/03/feature/fr9803100f.html (žiūrėta 2007 09 04).
5. *Darbo jėga, užimtumas ir nedarbas*. 2007. Vilnius: Statistikos departamentas, 2007.
6. Delbar, C. *Intersectoral agreement concluded for 2001 and 2002*. UCL: www.eiro.eurofound.ie/2001/01/feature/be0101337f.html (žiūrėta 2007 09 04).
7. Dribbusch, H. *New package of agreements signed in chemicals*. WSI: www.eiro.eurofound.ie/2003/07/feature/de0307205f.html (žiūrėta 2007 09 04).
8. Dufour, Ch. *Debate over minimum service during public transport strikes*. IRES: www.eiro.eurofound.ie/2004/09/feature/fr0409105f.html (žiūrėta 2007 09 04).
9. Fondeur Y., Vincent C. *Thematic feature on unskilled workers*. IRES: www.eiro.eurofound.ie/2005/02/word/fr0502105ftr.doc (žiūrėta 2007 09 04).
10. Gečienė, I.; Čiupailaitė, D. 2005. *Švietimo pagalba bendrojo lavinimo mokyklų mokinimas*. Mokslinio tyrimo ataskaita. Vilnius, 2005.
11. Gečienė, I.; Čiupailaitė, D. 2006. *Ankstyvojo pasitraukimo iš švietimo sistemos prevencija*. Mokslinio tyrimo ataskaita. Vilnius, 2006.

12. Jovaiša, T.; Orenienė, R. *Vocational Counselling in The Context of Human Resource Development*. 2003. Vocational Education: Research and Reality, No.7.
13. www.fas.ie/en/About+Us/Publications+and+Resources/default.htm (žiūrėta: 2007 09 04).
14. www.ldkonfederacija.lt/Mokymai (žiūrėta 2007 09 04).
15. Kaar van het R. *Minimum wage trends examined*. HIS: www.eiro.eurofound.ie/2004/02/feature/nl0402102f.html (žiūrėta: 2007 09 04).
16. Kretsos, L. *National General Collective Agreement signed for 2004-5*. INE/GSEE-ADEDY: www.eiro.eurofound.ie/2004/09/feature/gr0409102f.html (žiūrėta 2007 09 04).
17. *Landmark training agreement concluded in metalworking*: www.eiro.eurofound.ie/2001/07/inbrief/de0107233n.html (žiūrėta 2007 09 04).
18. Lietuvos Respublikos nedarbo draudimo įstatymas Nr.IX-1904, 2003 m. gruodžio 16 d. *Valstybės žinios*, 2004, nr. 4, publ. nr. 26.
19. *Lietuvos statistikos metraštis 2006*. Vilnius: Lietuvos statistikos departamentas, 2006.
20. Mrcela, A. K. *Tripartite social agreement signed for 2003-5*. OHRC: www.eiro.eurofound.ie/2003/07/feature/si0307101f.html (žiūrėta 2007 09 04).
21. People outside the labour force: Declining inactivity rates. *Statistics in focus*. Population and social conditions. European Communities, 2/2006.
22. Reinón, M. S. *Third National Agreement on Continuing Training implemented*. Fundació CIREM: www.eiro.eurofound.ie/2001/09/feature/es0109202f.html (žiūrėta 2007 09 04).
23. Rochet, D. *Unskilled workers – case of Belgium*: www.eiro.eurofound.ie/2005/02/word/be0502301tfr.doc (žiūrėta 2007 09 04).
24. Social Protection in the Member States of European Union, the European Economic Area and in Switzerland. 2005. European Commission: www.europa.eu.int/employment_social/protection/mossoc_en.htm (žiūrėta 2007 09 04).
25. Strohmer, S. *Thematic feature - unskilled workers*. University of Vienna: www.eurofound.europa.eu/eiro/2005/02/feature/at0502202t.html(žiūrėta 2007 09 04).
26. *Sunkiai integruojamų asmenų padėties darbo rinkoje analizė ir priemonės jų užimtumui didinti*. 2006. Tyrimo ataskaita. Vilnius: DSTI, 2006.
27. Vincent, C. *Agreement signed on continuing vocational training*. IRES: www.eiro.eurofound.ie/2003/11/feature/fr0311103f.html (žiūrėta 2007 09 04).

INTEGRATION PROBLEMS OF PERSONS WITHOUT BASIC EDUCATION INTO LABOUR MARKET IN LITHUANIA

Doc. dr. Boguslavas Gruževskis

Institute of Labour and Social Research

Dr. Laima Okunevičiūtė-Neverauskienė

Vilnius Gediminas Technical University; Institute of Labour and Social Research

Vida Česnuiytė

Mykolas Romeris University

Summary

The paper presents a study whose aim was to see possibilities of integration into Lithuanian labour market of people without basic education. According to the data of official statistics and empirical study was concluded that most unemployed without basic education are lacking motivation of integration, their general competencies don't conform requirements of the contemporary labour market and they don't comprehend importance of the education. Experience of the EU member states show measures for the integration: lifelong learning, development and modernization of supply of the learning programs, financial means for the employees and/or unqualified labour force, specialized services, etc. About particular measures usually negotiate social partners in the labour market.

Keywords: people without basic education, integration into labour market.